

**VIII. POMPEU FABRA, MÉS ENLLÀ
DE LA GRAMÀTICA**

POMPEU FABRA, POLÍTIC DE L'EDUCACIÓ

JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO I GRANELL,

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Pot semblar paradoxal qualificar Pompeu Fabra de polític de l'educació, ja que els seus biògrafs i la seva pròpia filla Carola¹ testimonien una certa prevenció per l'àmbit polític com és entès habitualment. Deliberadament no s'hi implicà. Tret de la seva participació, el 1913, a la llista de la candidatura municipal de la Unió Federal Nacionalista Republicana o en la situació d'emergència del manteniment del Govern de la Generalitat republicana a l'exili, després de la desfeta de 1939.

Més aviat Fabra, com molta gent progressista del seu temps, fonamentava en l'educació l'autèntica revolució social. Aquella que es produeix en les ments i les accions de les persones a través de l'educació, ja sigui formal com no formal.

La vida i obra de Pompeu Fabra, inclosa la seva fonamental obra filològica, són presidides per un clar objectiu cívic de regeneració de les persones, de modernització social i de reconstrucció nacional. Fabra coexisteix amb les conseqüències socials i culturals que han provocat la industrialització i la mecanització en transformar el mode i l'organització del treball i la forma de producció. Aquests canvis comportaren, com també està succeint ara mateix, un profund sotrac social que provocà una allau d'immigració i posà en crisi la família, el rol de persona, la política, l'educació i els valors morals vigents. Aquesta crisi, unida al daltabaix que causà la derrota d'Espanya enfront dels Estats Units del 1898, cristal·litzà a Catalunya en un ampli revulsiu contra unes estructures socials i polítiques caducades. També són temps de duresa social: atemptats, assassinats de patrons i sindicalistes, repressió policial i militar, exili i presó. Però, també, d'esperances, de construcció i de positivitats.

Pompeu Fabra, com molts dels seus coetanis de les primeres dècades del segle passat, anà confluint en un moviment que preconitzarà una profunda modernització social, cultural, política i pedagògica. Eugeni d'Ors l'anomenà *Noucentisme* al·ludint al segle que tot just s'encetava posant així en relleu el seu caràcter de modernitat. Fabra, des del seu republicanisme, subscriurà aquest ampli projecte regeneracionista que aspira a crear una nova societat: la del nou-cents, el qual amb l'assoliment de l'autogovern amb la Generalitat republicana abandonaria un cert regust elitista dels temps de la Mancomunitat.

Fabra és un dels més clars exemples de la implicació de la societat civil en el Noucentisme convertit en un ampli moviment social, cultural, políticament transversal, artístic i pedagògic, entre altres vessants, adreçat a la reconstrucció nacional. Enfront de la crisi calia, doncs, aixecar el país de bell nou i bastir una Catalunya moderna, culta, mediterrània, rica, ordenada i civilista. Aquesta tasca de regeneració passa forçosament per l'educació formal i, molt especialment, per l'educació social. Per aquest motiu el Noucentisme és essencialment pedagoga. Especialment, després del primari esclat de ràbia i indignació de la Setmana Tràgica del juliol de 1909, un dels seus eixos fonamentals és bastir una gran obra educativa adreçada a configurar una nova persona, una nova societat, un nou país.

Les «Converses filològiques» fabrianes són fruit de concebre la premsa, tal com apuntava i feia Eugeni d'Ors, com un eficient estri d'educació social. Un mitjà

1. Rosa Maria PIÑOL, *Pompeu Fabra, el meu pare: Records personals de Carola Fabra*, Barcelona, La Campana, 1991.

per popularitzar la correcció lingüística a la manera de la taca d'oli. Així s'afavoreix el paper de vertebrador social que té el cos estàndard de la llengua, tot unint-la a la percaça de l'ideal de pulcritud, de civilitat i de bellesa de la vida quotidiana que predica el Noucentisme.

Un mitjà importantíssim en una societat tan curtament escolaritzada i menys en català. Una iniciativa de gran eficàcia enfront de la minsa i erràtica política d'ensenyament del català de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya, presidides per la Lliga. Ignorant, com apunta Alexandre Galí, que «l'única ciència que té aguant en el món és la muntada damunt d'una afinada base de cultura feta d'humanitats, entre elles les humanitats de la pròpia llengua».² Mancances que suplirà la societat civil amb meritòries accions com l'empresa per l'Associació Protectora de la Llengua Catalana, després també per Nostra Parla i amb eficients aportacions personals com ara la de Fabra que comentem.

En paral·lel a les primeres etapes dels seus treballs filològics, trobem Fabra implicat en empreses educatives, des del convenciment que, per una cultura minoritària com la nostra i un petit país com som, l'educació és un element clau.

De ben segur que subscribia els plantejaments de l'obra de Rafael Campalans: *Política vol dir pedagogia*.³ Divisa que és massa habitual sentir en llavís d'alguns polítics per indicar que han de fer millor difusió o divulgació dels seus programes o accions de govern. Semblant simplicitat, trivialització i inexactitud són ben diferents de la proposta de Campalans. Joaquim Xirau ja ens adverteix en encetar el pròleg de l'obra que «el títol d'aquest llibre, de clara prosòdia platònica, revela tota la profunditat humana de la seva intenció». Nogensmenys, Plató, al diàleg *La república*, sosté que l'assoliment d'una societat justa exigeix necessàriament l'educació dels seus ciutadans. Sense educació, aquests no poden aconseguir l'autonomia, la humanitat, que els faci persones lliures, no manipulables per governants despòtics o demagogs. La veritable política és, doncs, aquella que educa els ciutadans en la veritat i el saber.

Aquest és el profund objectiu a què apunta la reforma universitària que acomboiarà Fabra des del Patronat de la Universitat Autònoma o posant-se al capdavant d'un estol d'iniciatives socials.

És en aquest sentit que podem parlar de Pompeu Fabra com a impulsor de polítiques educatives portades a terme, evidentment, en unió amb un teixit de persones i entitats com en altres camps i moments ho feren personalitats com Manuel Ainaud, Josep Puig i Cadafalch, Alexandre Galí, Francesca Bonnemaïson i Rosa Sensat, Josep Puig Elias, Joan Triadú o Marta Mata, entre d'altres.

L'acció educativa fabriana s'adreça a dos principals eixos: la universitat i la societat civil. Dins aquesta darrera es poden remarcar dos àmbits: d'una banda el suport tècnic i econòmic a bastir l'escola catalana i, de l'altra, l'educació social com a eficient eina de transformació i conscienciació.

2. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900-1936*, llibre I, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1979, p. 129.

3. Rafael CAMPALANS, *Política vol dir pedagogia*, Barcelona, Biblioteca d'Estudis Socials, 1933.

Calia, en aquest darrer sentit, una potent acció educativosocial que, unida al moviment de renovació escolar que impulsa la pedagogia activa, fos capaç de crear una nova joventut. Una nova generació que trenqués amb la vella societat. No oblidem que l'educació del lleure ha estat d'ençà de la revolució industrial, des de mitjan segle XIX, el gran pilar formatiu de generacions de catalanes i catalans, la majoria, com he esmentat, amb una escolarització deficient fins ben entrada la segona meitat del segle XX. Durant el primer terç del segle XX des d'anarquistes, passant per nacionalistes republicans, gent de la Lliga, lerrouxistes i la mateixa Església, foren ben conscients de l'enorme eficàcia formativa del lleure. Escola i lleure eren les dues eines de difusió de les idees sociopolítiques fins a la dictadura franquista.

Pompeu Fabra serà el gran catalitzador d'entitats que pretenen regenerar la societat i reconstruir la nacionalitat a través de fer ja presents en el seu clos valors de llibertat, justícia, democràcia, catalanitat, convivència, diàleg i compromís cívic, tot fomentant a escala personal l'autosuperació, la set de coneixement, el treball i l'energia, la col·laboració, la creativitat, la polidesa i la civilitat. La política i la tasca educativa de Fabra són una mostra que el catalanisme, com afirma Josep Termes, no és sols un corrent polític sinó, també, un important i ample moviment social i cultural.

En aquest sentit, Fabra s'abocarà a una intensa vida associativa, convençut que és en aquest àmbit on es formen la democràcia i el compromís cívic tot exercint-los.⁴ En aquells anys la pedagogia activa ja ha mostrat sobradament com sols s'aprèn a través de l'experiència pròpia.

Fabra ben aviat adverteix que l'àmbit de l'associacionisme és un valuósíssim camp de l'educació no formal on es forgen el caràcter i les virtuts cíviques tot transformant i optimitzant la societat que ens ha tocat viure. Car no hi ha un altre camí per al desenvolupament com a persona que l'exercici actiu de les qualitats i habilitats personals i socials. Aquesta concepció de l'educació trenca la visió tradicional i constata com la pedagogia i l'educació no se cenyeixen a la infància i la joventut o a l'àmbit escolar. L'educació afecta la persona durant tot el seu trajecte vital i els diferents contextos en què viu, aprèn i s'interrelaciona.

S'adonà Pompeu Fabra que aquest món de l'oci actiu era un mitjà educatiu idoni per alliberar les persones de l'ambient embrutidor de la major part del món laboral, de l'alienació i de l'adoctrinament manipuladors de la seva consciència, apropant el futur al qual s'aspira i implicant activament la persona en la seva construcció de forma projectiva; fent que l'experiència de l'excursionisme, l'esport, el cant coral, la cultura o qualsevol altre associacionisme d'oci actiu fos un mitjà d'educació personal i col·lectiva al servei de la construcció personal i social.

És amb aquest objectiu que Fabra s'implica en la presidència de tantes entitats de la societat civil catalana o en els seus nivells directius. És una volguda voluntat d'impulsar i donar sentit a la vida associativa des de llocs decisoris. La vida de Fabra des de l'àmbit de la filologia, l'associacionisme, la universitat o l'exili pateix

4. Vegeu, per a aquest i altres aspectes: Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra*, Barcelona, Nou Art Thor, 1983.

del principi essencial que la persona no és sols el resultat de les seves circumstàncies. Cadascú és responsable únic de la resposta que dona a aquestes circumstàncies favorables o adverses, tot evidenciant que aquesta resposta és més eficient i decisiva si es fa des de plantejaments mutuels o mancomunats.

Per a Pompeu Fabra les entitats de la societat civil, des de la voluntat de servei, porten a intervenir en la configuració de la nostra societat, i conformen el desenvolupament com a persones i com a país. És exercint la ciutadania que es descobreix i reivindica la dignitat i la necessitat de la ciutadania activa.

Algú ha fet la broma que «Fabra ho presidia tot». Sota l'evident exageració es mostra com el seu activisme cobreix un mapa d'entitats que palesen l'extensió, l'influx i la importància de la seva intervenció en l'àmbit de l'educació social. Una eficient política educativa adreçada a crear un nou humus social. Aquesta visió que el portarà a presidir entre 1924 i 1926 l'Ateneu Barcelonès durant els anys difícils de la dictadura de Primo de Rivera, que tingué entre els seus primordials objectius combatre la cultura catalana i el catalanisme.

Ell bevia del corrent anglosaxó que des del segle XIX veia en l'esport un útil estri de formació de la personalitat. En aquest sentit, com ens ha fet fixar Jordi Mir, és ben significativa la definició que Fabra dona al seu *Diccionari general de la llengua catalana* del terme *esport*: «Joc o exercici corporal en què es fa prova d'agilitat i destresa o de força, i que aprofita al cos i a l'esperit, al qual dona promptitud, ardidesa, tenacitat, etc., com són els esports de pilota, la natació, l'excursionisme, etc.».⁵ De fet, l'esport esdevingué un dels ítems de la modernització social que proposava el Noucentisme. Carles Santacana ens ha ofert una valuosa anàlisi i recopilació de l'aportació fabriana a l'esport.⁶ Esmentem, per fer-ne memòria, la seva activa afiliació al Centre Excursionista de Catalunya d'ençà de 1891, la seva vinculació amb la pilota a pala, amb la natació, el tennis o la seva presidència de la Unió Catalana de Federacions Esportives des de 1933.

També hem de remarcar la tasca de Pompeu Fabra d'impuls a l'escola catalana. A finals del segle XIX i durant el primer decenni del XX, sota l'alenada de la Renaixença i el republicanisme van crear-se un cert nombre d'escoles catalanes, malgrat que sigui difícil de comprovar l'extensió real del moviment. Sembla que eren escoles de poca qualitat pedagògica, si fem cas a testimonis de l'època, i eren situades en locals poc adients. Fora d'alguns casos com ara l'Escola Catalana Mossèn Cinto, instituïda pel Foment Autonomista Català el 1904 i clausurada, com un bon grapat d'altres escoles, per la dictadura, el 1924.

Per remeiar aquesta baixa qualitat, que s'agreuja en l'aprenentatge de la llengua, sorgiren diverses iniciatives per millorar la didàctica i els continguts a través de posar, a les mans dels mestres i infants, bons llibres de text. Són variades les empreses en aquest sentit portades a terme pel catalanisme conservador, el republicanisme nacionalista o l'escola confessional catòlica i protestant. Tot i que l'in-

5. Jordi MIR *et al.*, «Fabra i l'esport: de la dimensió social a l'aportació terminològica», *Terminàlia*, núm. 1 (2010), p. 71-77.

6. Carles SANTACANA, *Pompeu Fabra i l'esport*, Barcelona, Fundació Universitat Catalana d'Estiu, 2007.

tent de més gran abast i reeixit fou el del lerrouxisme amb la notable col·lecció de llibres escolars de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. Fabra, des del grup de *L'Avenç*, edità un *Silabari català* que havia de formar part d'una col·lecció de textos escolars. Allà hi exposà un avançat plantejament que proposava l'aprenentatge de la lectura des d'una anàlisi fonètica de la llengua, situant així la mainada en contacte amb les variables fonètiques catalanes i tot oferint un ben estructurat i sistematitzat aprenentatge de la llengua.

Però, com ja he apuntat en un altre lloc, el llibre no assolí l'acollida esperada. Aquest manual per aprendre a llegir és més un valuós full de ruta, construït des d'un plantejament positivista de l'aprenentatge de la lectura, que no pas una proposta didàctica motivadora. Aplega moltes de les virtuts dels més reconeguts mètodes d'aprenentatge lector coetanis. És, doncs, més un llibre per al mestre que per a l'alumnat. Però no fou aquesta la intenció en editar-lo, ja que es pretenia obrir una sèrie per fonamentar la tasca quotidiana de les escoles catalanes. Per això, posat en el seu context, malgrat la seva modernitat interna, sembla un llibre anacrònic, allunyat de les obres escolars similars coetànies tot i que la majoria d'elles són, en el fons, més tradicionals i mecanicistes. A causa del seu feble plantejament didàctic, tot i ser una proposta tècnicament innovadora, no aconseguí fer-se entendre en una època en què els mètodes d'aprenentatge lectoescriptors, i no sols lectors, eren una de les preocupacions del món de l'educació.⁷

Anys després Fabra reprendria aquesta política de donar qualitat a l'escola catalana a través d'una altra acció editorial. Es tracta de les edicions escolars de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, una de les iniciatives més reeixides i influents de les portades a terme per aquesta entitat dedicada a promoure l'escola catalana. Sota l'influx del moviment de l'Escola Nova es transformà la concepció del llibre tot formant el conjunt més innovador de la bibliografia escolar de l'Estat.⁸

La Protectora partia de la idea que difícilment es faria escola catalana sense bons llibres escolars. Malgrat els pocs reeixits intents anteriors, el 1916 creava la Comissió Editorial Pedagògica amb Pompeu Fabra com a president. Sota el seu guiatge, un equip nou i entusiasta articulà un notable i complet pla editorial destinat a donar contingut i sistemàtica a l'escola catalana. Però els concursos convocats toparen amb la tradicional agrafia del magisteri del país, a la qual calia unir la dificultat de dotar-los d'una bona estructura didàctica. La col·laboració tècnica de rellevants personalitats de l'educació com ara Alexandre Galí i l'impuls de Fabra per enfortir l'escola catalana faran que sota la marca Editorial Pedagògica siguin publicades obres que han esdevingut tot un referent, com és ara el *Sil·labari català* de Pau Romeva (1921), il·lustrat amb gran sensibilitat per Josep Obiols; les *Lliçons de llenguatge* d'Alexandre Galí (1931), peça mestra de la didàctica de la llengua; les

7. Vegeu Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, «El *Silabari català* de Pompeu Fabra», a Pompeu FABRA, *Obres completes*, vol. 2, *Sil·labari. Gramàtiques de 1918 (curs mitjà), 1928, 1929, 1941. Cursos orals*. Barcelona, València i Palma, Enciclopèdia Catalana, Edicions 62, Edicions 3 i 4 i Moll, 2006.

8. Vegeu David PUJOL, *Els orígens de l'escola catalana: dels primers tempteigs de bilingüisme escolar a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana: 1869-1902*, Barcelona, CEAC, 1998. També Lluís DURAN, *Pàtria i escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Catarroja, Afers, 1997.

excel·lents *Lectures d'infants* de Maria Assumpció Pascual (1929 i 1931), amb dibuixos d'Obiols i Lola Anglada, o la *Geografia de Catalunya* de Pere Blasi (1922), per només citar-ne alguna mostra.

L'Escola Nova, que impulsà aquesta renovació dels llibres escolars, també obrí un debat crític sobre la seva funció educativa i especialment de la seva centralitat en la pràctica escolar que poc s'avenia amb el dinamisme i el respecte als interessos de l'alumnat.

Probablement, però, la millor mostra de l'activisme de Pompeu Fabra en el camp de l'educació social és la creació de Palestra, entitat que fundà amb un grup d'amics i que presidí des dels inicis, instaurada en moments de desorganització i amb els estralls de la repressió de la dictadura a la vista. El dia de la seva presentació en un Palau de la Música curull de joves, Fabra exposa el seu pensament sobre el rol i la tasca de la jove generació per aixecar el país després del dur intent assimilista i asocial de la dictadura. «Tenim el desig —els deia— de fer de Palestra una organització nacional de la joventut catalana al servei dels grans ideals de pàtria, llibertat i millorament propi, apte per a l'acció». I plantejava una visió cosmopolita arrelada a la identitat pròpia. «No tenim —afirmava— un estret nacionalisme. Vivim de cara al món i si volem la plena sobirania és per millorar la qualitat dels nostres conciutadans i per obtenir que Catalunya, intensament civilitzada, pugui oferir una efectiva col·laboració en l'obra de millorament i progrés de la Humanitat.»⁹ Amb la decidida acció de Josep Maria Batista i Roca, en pocs anys, Palestra assolí els cinc mil socis i s'estenia arreu del territori i per la catalanofonia.

Lluís Duran, que ha estudiat curosament la institució,¹⁰ mostra que el projecte de Palestra «era crític amb la funció dels partits polítics, com a estructures, quant al fet que no es preocupaven de la formació dels joves militants. La seva intenció, prèvia, era lliurar-los futurs quadres més ben preparats».

Tot inspirant-se en moviments juvenils britànics i centreeuropeus, Pompeu Fabra i el seu nucli fundador concebien Palestra com una eina de transformació social a través de formar una generació de joves que protagonitzin una profunda renovació social i política. Com assenyala Duran, «era el projecte catalanitzador, per al qual calia assolir un canvi en els hàbits culturals de la població i aprofundir l'adscripció nacional dels ciutadans, i, a la fi, segons la seva visió, anteposar els interessos de la nació per damunt de la resta», i com a través de la formació individual i en grup volia impactar positivament en la societat.

L'objectiu era aplegar la joventut catalanista amb independència de la seva ideologia i creences i cridar-la a un combat cívic per la reconstrucció nacional. Però la gradual radicalització de la societat catalana en temps de la Segona República posarà cada cop més dificultats al projecte de Palestra.¹¹

9. Discurs de Pompeu Fabra a Palestra reproduït a *La Publicitat* del 3 de desembre de 1930. Publicat per Lluís Duran a *Serra d'Or*, núm. 468 (desembre 1998).

10. Sobre Palestra, vegeu Lluís DURAN, *Intel·ligència i caràcter: Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*, Barcelona i Catarroja, Afers, 2007.

11. Vegeu Borja de RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995-2008, vol. IX, p. 207.

Com ja he dit, l'altre gran eix del Fabra polític de l'educació fou la universitat.

Els esdeveniments el portaran a situar-lo en la màxima responsabilitat de la reforma de l'única universitat que tenia el país: president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona. Un lloc idoni per escometre un ambiciós pla de refundar la universitat per dotar-la del nivell científic i acadèmic que necessita la societat catalana del segle xx. I al mateix temps, treballar per la formació d'una nova generació socialment transformadora i portadora de la nova ciutadania que el país necessita.

El 23 de juliol de 1933, Fabra enviava al professorat de la Universitat de Barcelona una *Lletra de convit* on escrivia: «Us prego que, en pensar sobre l'esperit i abast que hagi de tenir l'Estatut que anem a redactar, us oblideu totalment d'aquesta Universitat, per pensar només en el que ha d'ésser la Universitat *nova*; car no creu el patronat que sigui missió seva rejuvenir, simplement, aquesta Universitat, sinó fer-ne néixer una altra de nova».¹² És a dir, la reforma no havia de ser el canvi de forma que significa etimològicament. Calia alçar, en molts aspectes fonamentals, una nova universitat.

Fabra és conscient i contemporani, al primer terç del segle xx, del divorci existent entre Catalunya i la seva universitat, una institució ancorada en la burocràcia, ofegada per la rutina i sense afany de renovació. Iniciatives per renovar-la com la Junta de Ampliación de Estudios només fan que evidenciar la situació de la universitat espanyola de la primera restauració borbònica. Joaquim Xirau descrivia aquesta universitat com bàsicament un centre administratiu de l'Estat dirigit des del ministeri i minuciosament reglamentat. Els seus membres vivien isolats i sense sentit de cooperació. Es limitaven, fora de destacades excepcions, a desenvolupar el programa aprovat per la facultat, explicar-lo a classe i examinar els alumnes. Els exàmens acabaren, ens diu, dominant la universitat i el mateix professorat. Cada any amb els mateixos programes, l'abocaven a la rutina i a publicar llibres de text de la seva mateixa assignatura. Una universitat llibresca: Puig i Cadafalch explicava com havia cursat la llicenciatura i el doctorat de física sense entrar mai en un laboratori.

Des de feia temps el catalanisme vindicava que la Universitat de Barcelona, única al Principat i les Illes, es vinculés amb la llengua i la cultura del medi que l'acollia. Però, a més d'aquesta normalització cultural, i atenent la munió de crítiques negatives de què era objecte, era necessària una profunda reforma per redreçar-la científicament i pedagògica. Bosch i Gimpera dona testimoni d'aquesta situació: «La Universitat quedava endarrerida en relació amb altres institucions i es reduïa a la rutinària repetició d'ensenyaments de tipus enciclopèdic o professional —el fi dels quals era la tortura de l'examen memorístic—, sense esperit d'investigació ni mitjans de treball. Els estudiants més afortunats fugien de l'edifici universitari per anar a cercar llibres a la biblioteca de l'Ateneu i, més tard, a la de Catalunya».¹³

12. Vegeu UNIVERSITAT DE BARCELONA, *Projecte d'estatut de la Universitat de Barcelona. Ponència del Comissariat*, Barcelona, Guinar i Pujolar, 1931.

13. Pere BOSCH I GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1971, p. 41-42.

Els dos congressos universitaris catalans de 1903 i 1919 havien realitzat una minuciosa anàlisi de la institució i havien posat sobre la taula una vàlida proposta de reorganització i optimització.¹⁴ Del segon congrés havia eixit un *Projecte d'estatut de la universitat catalana*, que serví de base per a l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona republicana, tanmateix amb alguns canvis importants.¹⁵

Amb el restabliment de la Generalitat amb la Segona República, el ministre Marcel·lí Domingo dotà la Universitat de Barcelona d'una càtedra de filologia catalana, que significà l'ingrés de Pompeu Fabra a la Universitat de Barcelona. S'implicà decididament en la construcció d'una nova universitat tot esdevenint-ne un dels principals actors.

Superades les peripècies dels debats constitucionals i estatutaris i les dures oposicions que tingué a les Corts de la República, s'assolí una solució de compromís per a la vella vindicació de la universitat catalana: hi hauria una sola Universitat Autònoma de Barcelona que acolliria les dues cultures i les dues llengües, catalana i castellana, governada per un patronat mixt Estat-Generalitat. El juny de 1933 es publicava el decret d'autonomia de la Universitat de Barcelona.¹⁶

Des de l'òptica dels sectors socials i polítics reformistes s'era conscient que poc podia esperar-se de la majoria del professorat ancorat en una concepció tradicional i en la rutina. No era pas poca l'oposició interna a l'anelada autonomia. Calia que un grup de personalitats, que tenien clar quin era el camí per transformar i modernitzar la universitat, portessin el timó de la institució i constituïssin un patronat com a ens executiu de la renovació.¹⁷ Com assenyala Jordi Maragall, en el Patronat hi conflueixen hereus de la Institución Libre de Enseñanza, liberals amb afinitats evidents i catalans amb vocació hispànica amb matisos.¹⁸ La unitat de criteri del Patronat era total pel que fa a renovació, tant

345

14. Vegeu Miquel PUIG I REIXACH, *Els congressos universitaris catalans*, Barcelona, Undarrius, 1977. També *Primer Congrés Universitari Català*, Barcelona, Josep Cunill, 1903.

15. JUNTA PERMANENT DEL SEGON CONGRÉS UNIVERSITARI CATALÀ, *Projecte d'estatut de la Universitat Catalana*, Barcelona, Altés, 1919.

16. Sobre la Universitat Autònoma de Barcelona, vegeu, entre altres: Albert RIBAS I MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976; Jordi MARAGALL, *Balanç de la Universitat Autònoma*, Barcelona, Nova Terra, 1969; Pere BOSCH I GIMPERA, *La universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971; Ramon NAVARRO, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*, Barcelona, Edicions 62, 1979; Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*, llibre IX: *Ensenyament universitari*, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1983.

17. Els membres del Patronat designats pel Govern central foren Gregorio Marañón, Américo Castro, Antonio García Banús, Cándido Bolívar i Antoni Trias Pujol; per part de la Generalitat es nomenà: Pompeu Fabra, Domingo Barnés, August Pi i Sunyer, Joaquim Balcells i Josep Xirau, a més del rector, Pere Bosch i Gimpera.

18. Aquests matisos van «des d'una dreta catalana —el filòleg Joaquim Balcells, nascut a Canàries— fins al socialisme federalista —Josep Xirau—, passant per homes de posició republicana d'esquerres —August Pi i Sunyer o Antoni Trias i Pujol. En definitiva, al patronat de la Universitat designat per les dues administracions, el Govern de la República i la

dels vocals del Ministeri com dels de la Generalitat. Unanimitat que no fou possible pel que fa al pes de la llengua i la cultura catalanes, que motivà la dimissió d'Américo Castro. Aquest règim de govern s'havia previst mentre durés l'etapa de reorganització i reforma, segons testimonien Fabra o Bosch i Gimpera.¹⁹

Presidí aquest patronat Pompeu Fabra i assumí l'execució de les reformes. Ell, que havia ingressat ben recentment a la Universitat, estava prou lliure per escometre la profunda reforma que es necessitava. La fórmula de govern obvia el poder del claustre i permetia esquivar les resistències de bona part del professorat i de l'alumnat ancorat en concepcions tradicionals de la institució o oposats al rol de dinamització de la llengua i cultura catalanes que ara, també, havia d'assumir la universitat. Malgrat que fou de curta durada, l'obra del Patronat fou un notable èxit. El Patronat tenia el control dels elements clau de govern: economia, nomenament del professorat, plans d'estudi, aprovació dels acords de les juntes de govern, etc.²⁰

S'ambicionava aparellar una universitat que pogués apropar-se als estàndards anglosaxons tot allunyant-se del plantejament napoleònic i l'herència vuitcentista. Però Fabra era conscient que calia assolir-la amb un llarg procés de reforma i comptant amb les estructures i personal existent. Partint, doncs, d'optimitzar les possibilitats que tenia la Universitat de Barcelona.

Però sobretot gràcies a la ruptura que significà l'assoliment de la República i la restauració de la Generalitat, els noucentistes, conjuntament amb gent influïda per la Institución Libre de Enseñanza, tindran l'oportunitat històrica de transformar la universitat catalana en un ens educativament integral que prepari professionals competents i alhora formi espiritualment les persones, com se solia dir. Fabra, partint dels assajos de la seva facultat, proposa un profund canvi de concepció de l'estructura, la composició i les relacions docents. Una formació de qualitat per als joves universitaris, els quals serien un dels llevats per assolir una nova societat i un nou país. S'havia de crear una nova relació entre alumnat i professorat que fes de l'aprenentatge, el coneixement i la ciència una engrescadora tasca comuna i col·laborativa. Trencant el vell esquema magistral i centrant el treball en el seminari. En el saber i no en l'examen. Per això, com ja mostrava la pedagogia activa, només hi havia un camí per a aprendre-ho: fer-ho.

L'ocupació, des de dins, de la Federació Universitària Escolar la convertiria en la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC), i així la reforma universitària tindria l'adhesió crítica del gruix dels estudiants. Des de sectors conservadors, tant catalanistes com espanyolistes, la reforma fou durament contestada car capgirava la concepció institucional i la pràctica de la relació educativa heretades.²¹

Generalitat, s'hi trobaven representants de l'esforç culturalista, però no pas lliure de serioses tensions», Jordi MARAGALL, *op. cit.* p. 19-20.

19. Pere BOSCH I GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1971, p. 170.

20. Sobre el règim i problemàtica de la Universitat vegeu: Albert RIBAS I MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976.

21. Vegeu, per exemple, el recull d'articles publicats a *El Diluvio* i aplegats en l'opus-

Vegem els aspectes més destacats de la política de renovació de Fabra al capdavant del Patronat.²²

1. D'antuvi, calia impulsar la cultura i la llengua catalanes per normalitzar-ne la presència per tal d'assolir l'objectiu d'universitat única i culturalment mixta. Com acabem d'assenyalar, aquest era un tema primordial, de reparació històrica i de raó utilitària.

2. Ràpidament s'abordà introduir canvis importants a l'edifici. Els corrents educatius renovadors, que feia anys que eren presents a Catalunya, ja havien posat en relleu l'alt valor educatiu del medi i dels espais. Havia sorgit una gran sensibilitat per l'espai escolar com a element fonamental d'educació social i estètica de l'alumnat. No és pas casualitat que les millors mostres de l'arquitectura noucentista siguin escoles.

Consegüentment, es netejà i s'embellí l'edifici universitari. S'obrí als estudiants i s'urbanitzaren els jardins per fer-los acollidors. Es modernitzaren aules. S'instal·là un cafè per facilitar «la possibilitat d'una amigable convivència». La intenció era que la universitat esdevingués també la casa de l'estudiant. Es pretenia, ens diu Fabra, «fer les reformes indispensables per tal de fer plaent l'estada de l'estudiant a la Universitat, procurant d'evitar que en fugís en les seves estones d'esbarjo».

Es reformà a fons l'estructura de la biblioteca, se la dotà de recursos, ja que era un element clau d'informació i coneixement, i va ser posada al servei de l'alumnat i el professorat. Així mateix, es crearen biblioteques especialitzades als seminaris, tot anant proporcionant material científic als ensenyaments i reorganitzant els laboratoris de farmàcia i ciències.

3. Un altre objectiu era elevar el nivell acadèmic de l'alumnat. Per assolir-ho es prengueren importants mesures, que despertaren molta oposició. S'establí un examen d'accés, cosa insòlita a l'Estat espanyol, que demanava una sèrie de coneixents generals comuns i altres d'específics segons els estudis a cursar.²³ S'exigia una assídua assistència a classe i, consegüentment, es limità i reduí els anomenats alumnes lliures.

Suprimir tots els exàmens fou un altre element clau per centrar els alumnes en l'aprenentatge i el coneixement (i no pas a «estudiar per examinar-se»). Fer una proposta d'avaluació que recolzava sobre el coneixement de l'alumne i la responsabilitat d'aquest en la seva pròpia formació, tot afavorint el seu treball actiu personal i el contacte més gran i el guiatge entre l'alumnat i professorat. Per allunyar-se de la passiva audició col·lectiva de classes i afavorir el treball de seminari amb el professorat a prop.

cle de Josep DEULOFEU I POCH, *La verdad acerca de la Universidad Autónoma de Barcelona*, Barcelona, Castells, 1933.

22. Per veure el nou marc jurídic i normatiu de la Universitat, una detallada informació sobre l'organització de la mateixa universitat i de cada facultat així com d'altres organismes, consulteu UNIVERSITAT DE BARCELONA, *Anuari 1934-1935*, Barcelona, Occitània, 1934 (publicació que no fou distribuïda el 1934 per la suspensió de l'autonomia).

23. UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA, *Reglament de les proves d'ingrés*, Barcelona, Tipografia Emporium, 1933.

Aquestes mesures, i no pas la llengua, com es deia des de certa premsa madrilenya, reduí l'alumnat. Un efecte que jo crec era buscat, ja que el model que es plantejava requeria unes agrupacions limitades d'alumnat i la seva intensa dedicació a la tasca.

4. El quart element renovador havia de ser el professorat. Calia trencar el complex sistema d'oposicions per reclutar el professorat i mirar les fórmules d'universitats foranes de prestigi. Així, respectant el professorat numerari ja existent o de nova nominació, s'optà pel professorat contractat que permetia fórmules per portar a la universitat especialistes i professionals rellevants de cada camp. Així, s'hi incorporaren personalitats destacades, com Carles Riba, Pius Font i Quer, Jordi Rubió, Ramon Alós, Lluís Sayé, Dámaso Alonso, Ferran Soldevila, Miquel Santaló, Jaume Vicens Vives, etc.

5. Un àmbit que significà un canvi radical fou el pla d'estudis, el qual era l'altra eina indispensable per Fabra per aixecar aquesta universitat nova. En essència s'establien a cada facultat unes assignatures troncal i obligatòries per a tot l'alumnat i, per a la resta, l'alumnat podia confeir el seu currículum d'acord amb els seus interessos, objectius i vocació. «Es persegueix amb això —ens diu Fabra— que, alliberat l'alumne de la tirania dels exàmens individuals per assignatures, pugui elegir dins certs límits el professor que li plagui i treballar amb ell en un ambient de col·laboració flexible i eficaç».²⁴ L'avaluació s'establia per grups de disciplines i una avaluació final que l'alumne demanava quan es veia preparat.

6. Finalment, un element clau: dotar la reforma dels recursos econòmics necessaris per dur-la a terme. Durant el bienni progressista (1931-1933) de la Segona República, la dotació de l'Estat i la Generalitat era per igual malgrat que la seva execució, per diverses causes, no fou pas total o amb les finalitats compromeses. Però durant el bienni conservador (1933-1936) la política obstructionista del Govern central en matèria econòmica, deliberadament, no lliurava les quantitats previstes que obligà a ajuts extraordinaris de la Generalitat per pagar, per exemple, el professorat. O a recórrer a préstecs de la Caixa de Pensions per afrontar obres de reforma.²⁵

La transformació universitària acomboiada per Pompeu Fabra des del Patronat tindrà una vida legal efímera. D'ençà del govern ultraconservador de la República que presidia Alejandro Lerroux, des de 1933, la universitat barcelonina patia un volgut ofec econòmic i administratiu. Els fets d'octubre del 1934 donarien l'excusa per anorrear l'obra universitària que liderava Pompeu Fabra. Ell i altres membres del Patronat foren empresonats. Arran d'aquests fets, alguns professors són acusats d'haver participat en la «subversió». Això comporta la supressió del rector i la substitució del Patronat per un comissari. El febrer del 1936, amb el triomf electoral del Front Popular, es restableix l'Estatut universitari i es reintegra el Patronat així com el funcionament estatutari. Amb l'esclat de la guerra i la revolució el juliol del 1936, les noves lleis educatives pro-

24. Pompeu FABRA, «L'obra de la Universitat Autònoma», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, Barcelona, 1935, p. 136 i 137.

25. *Ibidem*, p. 129-152.

mouen l'acostament entre treballadors i universitat: malgrat les dificultats que comporta viure en situació de guerra civil, «la Universitat continuà funcionant i acollí molts professors d'altres universitats espanyoles que es trobaren lluny d'elles i que professaren a Barcelona, com alguns ho feien a la Universitat de València», afirma el rector Pere Bosch i Gimpera.²⁶

Així, doncs, la migradesa dels recursos econòmics i els alts i baixos de la vida política que culminen en la Guerra Civil fan que aquesta experiència autònoma sigui molt breu, però tanmateix intel·lectualment molt rica. Es tractà que aquesta nova universitat acomplís, a més de la preparació professional, tres missions més: formació cultural, investigació i difusió universitària.²⁷

Tot i la seva breu vida, la Universitat Autònoma per la seva concepció i model verament universitari ha perviscut en el nostre imaginari col·lectiu amb derivacions com el Pla Maluquer.

En mirar-nos aquesta curta, intensa i positiva experiència de Fabra al capdavant del Patronat de la Universitat Autònoma republicana podem dir que, per una vegada, una flor va fer estiu.

26. Pere BOSCH I GIMPERA, *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971, p. 60-61.

27. Jordi MARAGALL, *Balanç de la Universitat Autònoma*, Barcelona, Nova Terra, 1969, p. 31.